

De Europese Bodemstrategie

Nederlandse Handreiking Bodemafdekking gereed!

In 2006 heeft de Europese Commissie een voorstel gedaan voor een Kaderrichtlijn Bodem (KRB). In het richtlijnvoorstel worden de lidstaten verplicht maatregelen te treffen om bodemafdekking te voorkomen. Hoewel de Kaderrichtlijn (nog) niet van kracht is, is in Nederland en andere lidstaten onderzoek gestart naar de omvang van het probleem, eventuele maatregelen, effecten op het ecosysteem en de relatie met het ruimtelijk ordeningsproces. Hieruit komt naar voren dat het vermijden en beperken van bodemafdekking bijdraagt aan een gezonder stadsklimaat (minder fijn stof, geringer 'heat-island' effect), een hogere leefomgevingskwaliteit en betere waterbeheersing. Dat maakt het ontwerpen met een 'open' bodem tot een kans, ofwel 'benut de ecosystemendiensten van bodem en ondergrond'! De in binnen- en buitenland vergaarde kennis is nu gebundeld in een handreiking, specifiek toegespitst op de Nederlandse situatie. De handreiking helpt beslissers en uitvoerders bij het zo goed mogelijk integreren van bodemafdekking in planprocessen en uitvoerders bij het treffen van maatregelen.

Door: Niek de Wit, Gilbert Boerekamp, Joke van Wensem en Erik Schurink

Over de auteurs:

Niek de Wit, Beleidscoördinerend medewerker, Ministerie van Infrastructuur en Milieu
 Gilbert Boerekamp, Unitmanager Bodem+
 Joke van Wensem, Secretaris Technische Commissie Bodem,
 Erik Schurink, Adviseur, CSO Adviesbureau voor Milieu, Ruimte en Water

In 2006 heeft de Europese Commissie een Mededeling gepubliceerd over bodembescherming, vergezeld door een voorstel voor een Kaderrichtlijn Bodem (KRB). In deze kaderrichtlijn wordt een aantal bodembedreigingen gesignaleerd, waartegen de Lidstaten maatregelen dienen te treffen. Een van deze bodembedreigingen is bodemafdekking.

In het richtlijnvoorstel worden de lidstaten verplicht maatregelen te treffen om bodemafdekking te voorkomen. Indien afdekking onvermijdelijk is, worden dusdanige maatregelen getroffen dat de nadelige gevolgen zoveel mogelijk worden beperkt.

Sinds 2006 wordt over de Kaderrichtlijn onderhandeld en in dat proces is veel gediscussieerd over de definitie van afdekking en de eventueel te treffen maatregelen. Naast deze politieke dimensie van die onderhandelingen speelt een rol dat bodemafdekking een relatief onbekend fenomeen is. Zowel de mogelijke nadelige effecten als de eventuele te nemen (beperkende) maatregelen waren relatief onbekend... en daarmee ook onbemind. Last but not least is van belang dat afdekking eigenlijk de enige bewuste en tot op zekere hoogte onvermijdelijke bodembedreiging is, vanwege de directe relatie met ruimtelijke ontwikkeling en het bouwproces.

Hoewel de Kaderrichtlijn (nog) niet van kracht is, is in Nederland en andere lidstaten onderzoek gestart naar de omvang van het probleem, eventuele maatregelen, effecten op het ecosysteem en de relatie met het ruimtelijk ordeningsproces. Dit om voorbereid te zijn op het van kracht worden van de Kaderrichtlijn. Daarnaast heeft de Technische Commissie Bodem inmiddels twee adviezen over het onderwerp uitgebracht¹ en is er al twee keer over bericht in dit tijdschrift, onder meer over het beslissingsondersteunend instrument voor het landelijk gebied dat door Grontmij werd ontwikkeld door het toenmalige Ministerie van VROM.² De Europese Commissie heeft onlangs een zogenaamd 'Technical Document on Soil Sealing' gepubliceerd dat beoogt de Lidstaten een handreiking te bieden. In april 2012 tenslotte heeft de Europese Commissie een beleidsmatige handreiking gepubliceerd.³

Bodemafdekking is onbekend;
 maatregelen om er iets tegen te
 doen vaak onbemind

Uit de hierboven genoemde studies komt onder meer naar voren dat het vermijden en beperken van bodemafdekking bijdraagt aan een gezonder stadsklimaat (minder fijn stof, geringer 'heat-

island' effect), een hogere leefomgevingskwaliteit en betere waterbeheersing. Dat maakt het ontwerpen met een 'open' bodem tot een kans, ofwel 'benut de ecosystemendiensten van bodem en ondergrond'!

Al deze ontwikkelingen leiden ertoe dat nu de tijd rijp is om de in binnen- en buitenland vergaarde kennis bijeen te brengen en te bundelen in een handreiking, specifiek toegespitst op de Nederlandse situatie. Het gaat dan over:

- de (technische) inhoud (omvang van het probleem, beschrijving van de nadelige effecten van afdekking op het functioneren van het bodemsysteem, mogelijke maatregelen op diverse ruimtelijke schaalniveaus); en
- de bestuurlijke organisatie rond het ruimtelijk planproces en de daarbij betrokken actoren (provincies, gemeenten, departementen, het bouwbedrijfsleven, projectontwikkelaars, ontwerpers en inrichters) met onderscheid in bestuur en beleidsmakers enerzijds en uitvoering anderzijds. Deze handreiking is gemaakt in opdracht van AgentschapNL Bodem+ en in november 2012 verschenen als brochure⁴ en digitale handreiking.⁵

VOOR WIE IS DE HANDREIKING EN HOE IS DIE OPGEBOUWD?

De handreiking helpt beslissers en uitvoerders bij het zo goed mogelijk integreren van bodemafdekking in planprocessen en uitvoerders bij het treffen van maatregelen. De handreiking is daarbij een praktisch hulpmiddel, bedoeld om kennis over te dragen. U kunt hem ook gebruiken bij het overtuigen van partijen van het belang van het voorkomen en beperken van afdekking. Dat is en blijft echter vooral mensenwerk dat niet door een handreiking uit handen wordt genomen. Bodemadviseurs hebben de rol om vooral de niet-bodem actoren (met name de betrokken partners van de ruimtelijke ordening en stedenbouw) te informeren, of nog beter, te verleiden de bodem zoveel mogelijk open bodem op te nemen in hun planvorming of ontwerp. Niet omdat het moet, maar omdat het betere en mooiere plannen en ontwerpen geeft met winst voor de leefomgevingskwaliteit.

De handreiking omvat drie modules over de volgende onderwerpen, in combinatie met specifieke doelgroepen:

Bewustwording

Waarom is voorkomen/beperking van afdekking nodig: omvang van het probleem, gevolgen van afdekking (veiligheid met betrekking tot wateroverlast, stadsklimaat, bodemfunctioneren, relatie met klimaatverandering en biodiversiteitsverlies), de voordelen van voorkomen/beperken van afdekking. Deze module richt zich vooral op bestuurders op lokaal en regionaal niveau.

Planvorming

Planprocessen op verschillende ruimtelijke/administratieve

schaalniveaus en de daarbij betrokken partijen: het planproces (ruimtelijk structuurplan, bestemmingsplan), inclusief het opnemen van doelstellingen ten aanzien van het vermijden/beperken van afdekking, de inrichtings- of ontwerpfasen en de uitvoering/realisatiefase.

Uitvoering

Een praktische gereedschapskist met een keur aan praktijkvoorbeelden van maatregelen die per schaalniveau getroffen kunnen worden, inclusief nuttige adressen en verwijzingen naar relevante websites.

DE BOODSCHAPPEN VAN DE HANDREIKING

• De verleiding

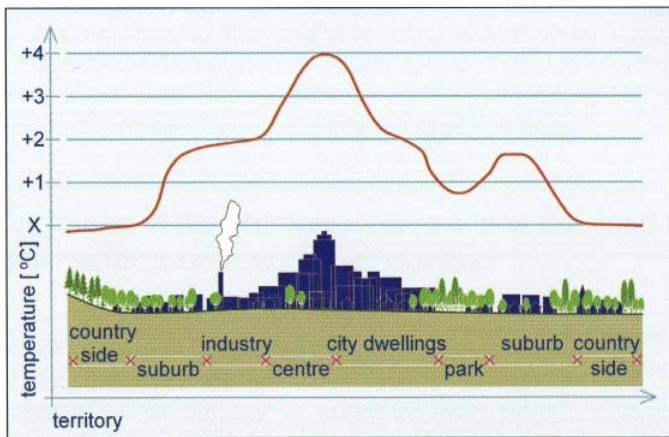
Onze leefomgeving, de stad, ondergaat de veranderingen in het klimaat. Hogere temperaturen, langere perioden van droogte en zwaardere regenbuien zorgen nu al voor problemen. De wereldbevolking groeit en dit betekent een toenemende vraag naar voedsel en biomassa (voor de 'biobased economy', inclusief energievoorziening). Tenslotte neemt de verstedelijking toe en daarmee de verstening. Tussen 1990 en 2006 is in de Europese Unie per dag minstens 275 hectare grond afgedekt. Dit komt neer op 1000 km² per jaar, of om de tien jaar een oppervlakte ter grootte van Cyprus. Een deel daarvan kan zeker vermeden worden.

Beperken van bodemafdekking is een uitdaging waarmee we de gesignaleerde problemen kunnen voorkomen. Daar gaat de handreiking over. Uit de vele voorbeelden blijkt dat een open bodem nog vele andere voordelen heeft. Een open begroeiende bodem vangt fijnstof af en verbetert, mits goed aangelegd, de luchtkwaliteit. Een open en begroeiende bodem biedt kansen voor recreatie en

Bodemhandreiking helpt om maatregelen tegen bodemafdekking te integreren in planprocessen

stimuleert dat mensen elkaar kunnen ontmoeten in parken, groengebieden en tuinen. Bestaande en nieuwe groene en blauwe open structuren dragen bij aan biodiversiteit. En stedelijk gebied waarin bebouwing met groen is afgewisseld verhoogd de belevingswaarde en economische waarde van de stad. Onroerend goed nabij groen en water worden hoger gewaardeerd dan vergelijkbaar vastgoed in een minder groene omgeving. Wees je bewust

FIGUUR 1: TEMPERATUURGRADIËNT VS LANDINRICHTING.

van die ecosystemediensten van de bodem en ondergrond en benut deze in je planvorming of ontwerp, bij voorkeur door meerdere functies te combineren!

Beperking van bodemafdekking is niet alleen een overheidszaak. Iedereen heeft zelf mogelijkheden om bij te dragen aan een 'open bodem'. Door anderen te stimuleren, door zelf met slimme plannen te proberen bodemafdekking of de gevolgen daarvan te beperken. Of door in ontwerp en uitvoering materialen te kiezen die de bodem toch in staat stellen belangrijke functies te vervullen. Minder verstening en meer begroeiing van voor- en achtertuinen is al een eenvoudige maar effectieve eerste stap.

De handreiking wil bijdragen aan deze bewustwording van de mogelijkheden om zelf een steentje bij te dragen. Uit de voorbeelden die in de handreiking beschreven staan blijkt dat er op alle niveaus kansen zijn. Van het uitspreken van ambities tot de keuze van bouwlocaties en de inrichting van een plangebied. En om niet te vergeten het detailontwerp, de aanleg en het beheer. Door gemeentebesturen, door planologen en ingenieurs maar ook door bewoners in eigen wijk en leefomgeving.

Vooropgesteld, bodemafdekking is in stedelijke gebieden onvermijdelijk. De uitdaging zit hem in het verstandig omgaan met bodemafdekking. Dat kan door bodemafdekking te vermijden als dat kan bijvoorbeeld door het herontwikkelen van bestaande al afgedekte gebieden zoals bedrijventerreinen ('Brownfields') en daar waar dat niet kan de gevolgen te beperken. Als het toch moet, dan het liefst op de plaats waar de effecten beperkt en hanteerbaar zijn. Compensatie van effecten is een laatste optie.

• *Beleid*

Nederland kent op nationaal, provinciaal en gemeentelijk niveau geen beleid met bijbehorende instrumenten dat zich direct richt op bodemafdekking. Wel is er beleid dat indirect betrekking heeft op voorkomen of beperken van bodemafdekking. Op Europees niveau is dit niet anders.

Omdat het zonde is 'maagdelijke' bodems op te offeren voor de uitbreiding van stedelijk gebied, is het beperken van stedelijke expansie de rode draad in het beleid van de verschillende overheden ten aanzien van het beperken van bodemafdekking. Slimme ruimtelijke ordening houdt onder meer in het zoveel mogelijk benutten van de mogelijkheden van bestaand stedelijk gebied, bijvoorbeeld door de sanering en vernieuwing van verlaten bedrijventerreinen. Verzachtende maatregelen zijn onder meer de toepassing van doorlaatbare materialen in plaats van cement of asfalt, de ondersteuning van 'groene infrastructuur' en een ruimere benutting van de bodem voor wateropslag. Als plaatselijke verzachtende maatregelen ontoereikend zijn, moet compensatie

worden overwogen die de bodemfuncties elders ten goede komen (zie ook persbericht Europese Commissie 12 april "Milieu: Richtsnoeren om bodemafdekking te beperken").⁶ Dit beleid komt op alle overheidsniveaus op het gebied van ruimte en water tot uiting.

WAT KUNNEN EN GAAN WE ER DUS AAN DOEN!

Door meervoudig ruimtegebruik, zoals het herbestemmen van monumentale panden en bouwen in de hoogte en diepte, kan het te bedekken oppervlak worden beperkt. Door herontwikkeling van oudere bedrijventerreinen kan vruchtbare bodem in het buitengebied worden gespaard. Door de gebiedsontwikkeling aan te passen op bodemeigenschappen en kwetsbaarheid en te letten op bestaande groene en blauwe structuren kunnen nadelige effecten worden beperkt. Een instrument als de watertoets kan daar goede diensten bij bewijzen. Met groene gevels en daktuinen kan ook voor compensatie worden gezorgd. Zo wordt ook nog eens bijgedragen aan de gezondheid in de stedelijke omgeving en de leefomgevingskwaliteit. Tenslotte zijn er veel onbenutte mogelijkheden voor open en doorlatende bestratingen die het mogelijk maken de bodem te benutten. Lees de handreiking en brochure eens door en laat u verrassen over de mogelijkheden. En laat u inspireren door de praktijkvoorbeelden die laten zien dat het wel degelijk kan en al gebeurd in het dichtbevolkte Nederland.

WIE KAN EN GAAT ER EEN BIJDRAGE LEVEREN?

Bodemafdekking beperken is zoals gezegd een zaak van ons allemaal. Overheden kunnen beleid maken gericht op het beperken van bodemafdekking en instrumenten inzetten als voorlichting en subsidies om doelen te bereiken. Alle partijen die betrokken zijn bij gebiedsontwikkeling kunnen hun steentje bijdragen. En u zelf ...levert u al een nuttige bijdrage in uw eigen tuintje?.

Meer informatie:

De digitale handreiking is te raadplegen via de Routeplanner Bodemambities.⁷

De brochure is te downloaden van de website van Bodem+.⁸

NOTEN

1. <http://www.tcbodem.nl/publicaties/bodemstrategie/easytablerecord/1-publicaties/171>, <http://www.tcbodem.nl/publicaties/bodemstrategie/easytablerecord/1-publicaties/201>, en boekje 'Ontdek de Stadsbodem': <http://www.tcbodem.nl/publicaties/bodemstrategie/easytablerecord/1-publicaties/402>.
2. Van Wensem, J. (2011). Randvoorwaarden voor het afdekken van bodem in stedelijk gebied. Tijdschrift Bodem, 2011-1: 13-15. Huijsmans, K.G.A., M. Nelemans, A.H. Smits, J. van Wensem en J. de Wit. Bodemafdekking in landelijk gebied. Bodem nummer 4, augustus 2011, pag. 30-32.
3. <http://ec.europa.eu/environment/soil/sealing.htm>.
4. <http://www.agentschapnl.nl/onderwerp/bodemafdekking>.
5. <http://www.bodemambities.nl/themas/afdekking.aspx>. http://europa.eu/rapid/press-release_IP-12-361_nl.htm.
6. http://europa.eu/rapid/press-release_IP-12-361_nl.htm.
7. <http://www.bodemambities.nl/themas/afdekking.aspx>.
8. <http://www.agentschapnl.nl/content/brochure-bodemafdekking-augustus-2012?reference=book>.